

WEBER

A köztudatban Carl Maria von Weber mindössze néhány zenemű szerzőjeként él, mindenekelőtt A bűvös vadász című opera alkotójaként. E művét joggal tartja számon az utókor, hiszen benne összegezi a német korai romantika vonásait s gyümölcsötvetli mindazt, amit Mozart óta a zenei színpad felhalmozott. Egyben betetőzi a német romantikus opera kialakítására irányuló kísérleteket, oly magas művészi szinten, hogy megoldása Wagnerig szolgál mintául. Nem véletlen, hogy sirjánál éppen Richard Wagner mondta a gyászbeszédet, majd ennek alapgondolatait versben is megfogalmazta.

A zenekedvelők jól ismerik Felhívás keringőre című lendületes darabját, mely Berlioz hangszerelésében színpadon is hódított a múlt században. Még századunk első felében is előkelő helyet foglalt el a férfikórus irodalmában Vadász-kara, mely voltaképpen fennebb említett és bámulatos gyorsasággal hódító operájából való; fűvőgyűttesekre átírt változata is szerepelt műkedvelő együttesek műsorán (tankönyveinkben néha még ma is ez képviseli Weber alkotóművészetét). Hangversenylátogatók, rádióhallgatók tudnak még Oberon-nyitányáról és ennek az operának néhány részletéről, esetleg klarinét- vagy zongoraversenyek egyik-másikáról. Ezzel ki is merül az a szegényes jegyzék, amelyet Weber 81 opuszából tart számon az utókor. A maga idején fontosabb szerepet játszott még Kard és lant című hazafias kórusciklusa, valamint Shakespeare és Schiller egy-egy darabjához — A velencei kalmárhoz, illetve a Turandothoz írt színpadi kísérőzenéje. Fagott- és Kürtversenyének nem volt tartósabb sikere.

Weber nevéhez kapcsolódik néhány olyan újítás, mely beépült a későbbi zenei életbe-gyakorlatba, kihatott egyik-másik műfaj fejlődésére. Preziosa című operája (ill. singspielje) például előfutára Bizet Carmenjének, az Euryanthe dalamépítkezésében előlegezi a wagneri deklamációt, az opera műfajáról vallott felfogásában (részben gyakorlatában is) a wagneri ösztömvészet útját egyengette (többek között a vezérmotívum alkalmazásával). A Weber által bevezetett ún. osztott próbákat ma is alkalmazza a zenei gyakorlat, akárcsak a karmesteri emelvény: mindkettővel fokozta az együttesrel való (lélektani) kapcsolatot, s emelte a művészi kivitelezés színvonalát.

Halálának centenáriuma táján a német zenetudomány megkísérelte erőteljesebben ráirányítani a figyelmet. Jelentős művészek, tudósok kapcsolódtak be ebbe a kísérletbe. Megjelentették levelezését, melyből igen rokonszenves, sokoldalú ember és művész portréja bontakozik ki. Hans Pfitzner önálló munkában mérte föl Weber zenetörténeti jelentőségét, Hans Joachim Moser sajtó alá rendezte műveit, Hans Dünneheil breviáriummal könnyítette meg a művészetében való elmélyedést, Hans Schnoor két terjedelmes kötetben mutatta be szerepét, jelentőségét az opera fejlődésében.

Az előző évi kettős Weber-évfordulón (200 éve született, 160 éve halt meg) a német romantikus opera megteremtőjére emlékeztünk, aki megtörte az olasz opera akkori egyeduralmát és a maga népének zenei törekvéseit juttatta érvényre, miközben néhány hatásos zeneinyelvi elemmel is gyarapította a romantika stílusát (ilyen a szűkített szeptim alkalmazása a lélektani feszültség érzékeltetésére, beszéd és melódia együttes alkalmazása a drámaiság fokozására, a modern zenében is használt ún. tritonus — három egész hang — távolságra cső hangnemek kapcsolása, hagyományos zenekari együttesrel erőteljesen új hatások elérése stb.). „Feleim, fennkölt, ünnepélyes órák / tanúi, fel, fel énekeljétek!” — írja említett versében Richard Wagner. Az évfordulók erre is — Weber muzsikájának megszüntetésére — kedvező alkalmat kínáltak.

BENKÓ ANDRÁS

EGEI ISTVÁN alkotásai

AHOGY LÉPKEDÜNK A VARSÓ TÉREN

Az interjú rendhagyó műfaj. Illik is annak lennie, illik más műfajoktól különböznie — ha nem, „státusa” sem lehetne. De én e cikk kezdő mondatának állítását „rendhagyóan” érte(lmeze)m; némi iróniával és öniróniával tapasztalati úton bizonyítanám az állítás igazságát: regények, versek, elbeszélések, esszék címe alatt nagyon ritkán olvashatunk önmínősítő jelzőt, de mind több beszélgetést, dialógust ezzel a pontosító megjelöléssel látnak el a szerzők: „rendhagyó interjú”... Bevallottan (hivalkodóan?) rendhagyó vers, regény és hasonló művek mennyiségileg elenyészőek a mind „rendesebben, rendszeresebben rendhagyósdó” interjúkhoz képest. Nem titkolva maradiságomat, bevallom, számomra vonzóbb a „rendes” beszélgetés. Elképzelem szerint a hagyományos interjú a kíváncsiság és kockázat műfaja. Aki interjút ad, belemegegy egy (végül is) nyilvánosság előtt folyó magánbeszélgetésbe, bátran kockáztathat: kész művek helyett elképzeléseit, terveit, gondolatait oszthatja meg másokkal —

egyelőre még könnyedén, fesztelenül. Mert ez a műforma még vagy már nem a mű. Csak a környezete... Aki pedig kérdez, attól az alkotó, értő kíváncsiságot lehet és kell számon kérni. Az interjúkészítő a közönség, a nyilvánosság követe, a közösségi érdeklődés (= kíváncsiság) megszemélyesítője, de inkább: megfogalmazója. A „hagyományosan jó” interjút ezért mindig felkészült, hozzáértő, ráérző, dokumentált kérdezők készítik...

Egy ilyen röpké körbemagyarázással (mely távolról se definíció értékű — vagy szándékú!) is világossá tehetem olvasóim előtt, miért szaporodik a rendhagyó interjú, az a fajta beszélgetés, amely az eléggé nehezen művelhető, imént felvillantott modelltól eltér...

Hagyományos interjút szerettem volna készíteni Egei István kerámikusművéssel. Dokumentálni akartam, megnézni műveit, műtermét. Eléggé összekuszálódó okok miatt erre nem volt lehetőség. Kissé bosszúsán ültem hát Egeivel egy gyulafehérvári cuk-

rászda teraszán, s elhatároztam, nem készítek „rendhagyóan” felületes interjút, hiszen a munkáit sem ismerem. Talán majd egyszer... Beszélgettünk hát mindenféléről, egyetemi évekről, hajdani közös tanárunkról, Bretter Györgyről, ahogy ez lenni szokott, amúgy általában „az életről”, melyben ugyebár preferenciák alakulnak ki, természet az, én vonzódom a lengyel kultúrához.

— Jártál Varsóban a Varsó téren? — kérdezett rám szigorúan és kíváncsian Egei István.

— Igen, jártam.

— És mit vettél észre?

Mindketten megigazítottuk szemüvegünket — a keletkező feszültség jeleként. En nem tudtam, mire kíváncsi beszélgetőpartnerem; mert hiszen nem egyetlen dologra figyelhettem fel az emlegetett téren. Vizsgáztató kérdésére, tekintetere milyen választ vár el — ezen töprengtem, gondolom, mint mindenki hasonló „megmérettetés” esetén.

— Furcsa érzésem volt, valahányszor átmentem a téren.

Azt már nem vallottam be, mi volt ez érzés kiváltó oka: képtelen voltam megmagyarázni magamnak, hogy

A szenvedély erejével

A 150 éve született Tolnai Lajos az Ady-féle delejtű-emberek önmérsztő érzékenységével viszonyult a világhoz, és mint az ilyen emberek általában: állandó békétlenségben élt. Mintha a fájdalomra, a mellőzöttségre, a megaláztatásra lett volna fogékonyabb. A társadalmi kiszolgáltatottságra. Némi túlzással, leegyszerűsítéssel azt is mondhatnám: az élet peremére szorítottság érzése, a méltánytalanságok szenvedélyes kimondásának vágya avatta íróvá. Minden keserűséget világgá akart kiáltani. Ezért nyilatkozik meg — olykor elfogultan — a vezeklők póreségével, ezért vádol a bűnök ostromozók kíméletlen indulatával. Innen állandó irakényszersze, talán ezért is írt oly sokat (nem mindig kellő műgondal), ezért nem ismerte a Jó és a Rossz egymást kiegyenlítő egyensúlyát, ezért hiányoznak műveiből Jókai minden körülmények között hinni kész héroszai, a Kárpáthy Zoltánok, a megtisztuló Szentirmay Rudolfok vagy az erkölcsi átalakulásra képes Ankerschmidtek.

Az egészen más lelkiállatú, másképpen magányos Gárdonyi Géza titkos naplójában egy helyen ez áll: „Magunkat olvassuk a műben.” Tolnaira vonatkoztatva, ilyenképpen módosíthatnám ezt az ars poetica szentenciát: Magunkat írjuk a műben. Kevés olyan író van ugyanis, akinek írásaiban annyira tetten érhető volna, annyira művészi élményformáló, írói világgépet alakító az egyéni lelki beállítottság, mint Tolnai Lajos esetében.

Már a kortársak felfigyeltek (néhányan elmarasztaló hangszíval) erre a felfokozott szubjektivitásra. Legsikerültebb regényeit már megírta, amikor az Erdélyi Híradó (elismerő sorok között) azt nehezményezi, hogy — úgy mond — „belekompomálja saját alakjait” alkotásaiba.

És valóban: a személyes jelenlét, a túlfeszített indulatok szülte szubjektivitás az, ami leginkább sajátja Tolnai regényeinek, elbeszéléseinek. Úgy is mondhatnánk, egyedivé, külön öntörvényű világgá épp ez teszi prózáját: a mindenféle szépítéstől mentes, lemez-telenítő szemlélet, az erőteljes művészi átéltség.

Életét, írói útját meghatározó első szellemi eszmélést nagykorú tanárának, Arany Jánosnak köszönheti. Az ő balladáinak búvkörében — és modorában — keletkezett, egy szüntelen belső izzásban élő lélek töprengéseit megszólaltató versekkel jelentkezett az irodalomban. És már ezek a költemények igen árulkodók, vissza-visszatér bennük későbbi regényeinek egyik legálondóbb érzelmi motívuma: ami jó, az

eleve bukásra kárhozottat. „Aki élni akar, ne a szívet tegye a tenyerére, hanem a botot vegye a markába” — inti, oktatja az egyik szereplőjével A polgármester úr (1885) című regényének nemes törekvő, a tisztességhez korrupt környezetében is ragaszkodó hőse.

Tolnai 1868—1884 közötti marosvásárhelyi másfél évtizedének (az itteni egyházközség hívta meg lelkésznek) Dávid Gyula külön könyvet szentelt, különös gondot fordítva Tolnai közügyi harcainak egyéniségén túlmutató jelentőségére, személyes élményes és műösszetűgéseire. Úgybuzgó szervezője, fáradságot nem ismerő serkentője az akkori álmos vidéki kisváros művelődési életének. Megérkezése után alig

két évvel máris lapalapítási szándékáról ír egyik, Gyulai Pálnak küldött levelében. Mint írja, ezáltal próbál „irányt adni” a „fejlődő újabb generációnak”, olvasóközönséget teremteni ott, ahol „annyi romlatlanabb, egyenesebb szív, oly szemmel látható a jobbra fogékonyosság”. Közéleti szereplésével, marosvásárhelyi tárcáival, lapjaival (Erdély, Erdélyi Figyelő, Figyelő), a Kemény Zsigmond Társaság megszervezésével a szellemi erjedést kívánta előmozdítani, egy olyan időpontban, amikor a vidéki kisvárosok igen hiányt éreztek a kultúra, a tudomány fórumainak. (Elképzeléseit nem sokára Petelei István folytatja Kolozsváron — nagyobb lehetőségekkel, több sikerrel.)

Közben — publicisztikai írásokon kívül — regények, elbeszélések kerülnek ki tolla alól, a Bach-korszak elidegenítő szellemének kóros következmé-

nyeiről, az idejétmúlt nemesi létforma pusztulásáról: Az urak (1872), A báróné ténssasszony (1882), A szentistváni Kéry család története (1884). Egyetlen életművének művészi legégyeségebb, legidőállóbb darabjai.

A nemesi osztály anakronisztikussá váló életformája, a polgárosodás ellentmondásai, a közeleti visszaélések, a törtetés, pénzimádás, az elősködés — ezek Tolnai Lajos újra és újra megírt témái. Igen időszerűeknek, mondhatni kortémáknak számítottak abban az időben. Ezért van az, hogy csaknem valamennyi író művében felbukkan: Mikszáth anekdotikus közvetlenségű prózájában éppúgy, mint Bródy Sándor romantikus naturalista műveiben, az erdélyi kisváros egyhangúságában ellobbanó lelkek világát megragadó Petelei-novellákban, vagy Török Gyula századunk első évtizedében született — a tárgyiasabb ábrázolást érvényesítő — regényeiben, novelláiban.

Tolnai mindenekelőtt művészi magatartásában különbözik tőlük. Mikszáth böles humorától éppoly távol áll, mint kedélyes anekdotizmusától, Bródy változatos könnyedségét éppúgy nem ismeri, mint Petelei lélektani realizmusát vagy Ambrus intellektuális fegyelmességét. Tolnai Lajos éles szemmel megfigyelt igazságai a művészi megformálás egyoldalúságai révén nagyon gyakran veszítenek meggyőző erejükből. A végtelen szubjektivitás, az alakoknak ebből az impulzivitásból eredő, már-már karikírozott kiélezettsége, s az ezzel összefüggő stílizáltság csorbítják regényeinek művészi hitelét. Ugy is mondhatnánk: a jól kiválasztott és megragadott valóságdarab nem mindig emelkedik a lehetőség-kínálta művészi színvonalra. Ugyanez érvényes élménygazdag önéletrajzi vallomására is. (Sötét világ, 1894)

Ma is olvasói élményt nyújtó műveknek azokat az alkotásait, regényeinek azokat a fejezeteit érezzük, amelyekben a különmemű írói eljárások, végtelen — pontos megfigyelés és erős érzelmi átéltség, részletező leírás és lírai áradás, higgadtabb előadásmód és szatirikus felnagytítás — közötti viszonylagos egyensúlyt tud teremteni. Gondoljunk csak Az urak nemzeti-idegen világának vagy a Kritérium kiadásában most újra kiadott regénye, A polgármester úr kusa útvesztőire, korszakszülte emberi kapcsolataira, alakjaira.

S talán még inkább figyelmet érdemlő Tolnai Lajos prózájának lírai hangoltsága, szenvedély-fűtötte sodrása, nyelvének expresszív ereje. Es nem utolsósorban az a fajta írói magatartás, amely nélkül a közösségi gondokat magára vállaló művész nem lehet időszerrő saját korában sem.

KOZMA DEZSŐ